

Povzetek jezikovnega pogovora 19. 11. 2020

Nezaznamovani besedni red in členitev po aktualnosti ter ujemanje povedka z osebkom

1. Členitev po aktualnosti v pisnem besedilu pomeni takšno zgradbo stavka (povedi), da stoji nova oz. poudarjena informacija na koncu stavka (povedi).¹ Toporišič (Slovenska slovnica, 2004: 660) govori o znanem izhodišču (temi) in neznanem jedru (remi), povezuje pa ju prehod ali vez (tranzicija), pri čemer naj bi bil prehod že del jedra. Pravo jedro naj bi bilo desno od prehoda, iz česar lahko sklepamo, da bi morali ponovljene prvine izhodišča prestaviti pred povedek. To idejo smo pretresli ob spodnjih primerih.

Tudi Pandujci so, čeprav so bili zastopniki pravice, v bojih uporabljali zvijače. To protislovje razlagajo evropski literarni zgodovinarji s kasnejšimi priredbami epa.

Tudi Pandujci so, čeprav so bili zastopniki pravice, v bojih uporabljali zvijače. To protislovje evropski literarni zgodovinarji razlagajo s kasnejšimi priredbami epa.

Večina se je odločila za drugo poved z naslednjimi argumenti: Prvo poved si lahko razlagamo kot stavek z dvema jedroma, kar je nenavadno. Navedba evropskih literarnih zgodovinarjev za glagolom naj bi to zvezo postavljala v žarišče bralčevega razumevanja stavka, zato jo ta vzporeja s prejšnjimi omembami s podobno funkcijo (evropski antropologi ALL indijski literarni zgodovinarji ...), vendar tega prvotno besedilo ne izpričuje, zato se zdi nevtralnejše, da se zveza umakne pred povedek. To naj bi podpirala logika, torej referiranje znanih informacij iz kulturnega konteksta (literarni zgodovinarji razlagajo epe, odlomek pa je iz Mahabharate; res pa se tu sklicujemo na evropske literarne zgodovinarje, torej podatek ni povsem splošen in razviden iz sotvarja, širše sobesedilo pa umanjka²). Tudi mikrostruktura (podčrtano) tako bolj ustreza klasičnemu predmet₄ – osebek – povedek – predmet₆³ nam. predmet₄ – povedek – osebek – predmet₆.

Štirje prisotni so izrazili pomislek. Raje bi se odločili za prvo poved: V slovenščini velja, da je glagol oz. povedek najpovednejši stavčni člen, zato se pojavi v začetku stavka (prim. naslonski niz pri povedku iz pomožnika in opisnega deležnika); če bi povedek dosledno razumeli kot stavčni člen pred jedrom, bi ga prepogosto stavili preveč zadaj, s tem pa bralcu/poslušalcu odtegovali pomemben del informacije.⁴ Tudi vrstni red stavčnih členov se izkaže za nenavadnega, saj se predmet pojavi pred osebkom brez vmesnega povedka. Opozoriti je treba tudi na pripovedni ritem daljšega odseka, ki je bodisi vsebinski ali zvočni, vendar pa slednjega lahko upravičimo predvsem v leposlovju.⁵

¹ Večstavčna poved s prveno primerjave (Ana ima rada jabolka, Tina pa pomaranče), ima namreč več izhodišč in jeder, po drugi strani pa za jedro lahko označimo celotno podredje (Ana ima rada jabolka, ki so sočna in zakisljivo).

² Vendar evropski literarni zgodovinarji tudi v dejanskem besedilu prej niso omenjeni, nanje se lahko sklicujemo le v smislu okoliščin izdaje, saj gre za antologijo staroindijske književnosti v slovenščini, torej je namenjena evropskim bralcem.

³ Predložno zvezo v orodniku bi sicer lahko razumeli tudi kot prislovno določilo sredstva ali načina, vendar je ta zaradi pomenskega prenosa vprašljiv in gre morda za povedkov prilastek (razlagati koga za/kot kaj).

⁴ Če je vprašanje stave povedka še lahko diskutabilno, pa se pomožni glagol kot naslonka vselej stavi na začetek stavka: *To protislovje so evropski literarni zgodovinarji razlagali s kasnejšimi priredbami epa.* Težnja, da se povedek ne ločuje, torej da pomožnemu glagolu takoj sledi opisni deležnik (*To protislovje so razlagali evropski literarni zgodovinarji s kasnejšimi priredbami epa.*), je lahko kalk iz angleščine, kjer je takšen stilistični prijem pogostejši.

⁵ Primer nanašanja skozi daljši besedilni odsek je naslednji odlomek iz dokumentarne oddaje (besedilo se prebere v razponu 6 minut): »Na osojni strani, med osemtisočakoma Anapúrno in Daulágrijem, se v nebo dviguje planota nekdanjega gorskega kraljestva Mustang. Nad dolino kraljuje tempelj Muktináth, sveti kraj

Predlagana je bila tudi nova zgradba osebek – predmet₄ – povedek – predmet₆.

Tudi Pandujci so, čeprav so bili zastopniki pravice, v bojih uporabljali zvijače. Evropski literarni zgodovinarji to protislovje razlagajo s kasnejšimi priredbami epa.

Drugi primeri:

Novinarji so Johnnija Deppa označili za ženinega pretepača (*nasilnež, ki pretepa ženo; pretepač – 'tisti, ki se pretepa', ne 'tisti, ki pretepa'*). Depp sicer odločno zanika, da je bil nasilen do svoje nekdanje žene.

Novinarji so Johnnija Deppa označili za ženinega pretepača. Depp sicer odločno zanika, da je bil do svoje nekdanje žene nasilen.

Načeloma bi se odločili za drugo različico, če bi želeli poudariti Deppovo nasilnost. Prvi primer namreč implicira, da se je vnovič poročil. Pripombe: Nekateri je zmotil podredni veznik da in bi raje uporabili »bi«. Splošno zavrnitev je sprožila zveza »ženin pretepač«: je kalk (ang. wife-beater), je dvoumen (se pretepa za ženo IN pretepa ženo; tako se je avtor sicer izognil nenavadni desni vezljivosti: v Gigafidi le 10x pretepač žensk in 5x pretepač novinarjev). Pretepač = kdor (se) pretepa. Najbolje bi bilo povedati glagolsko in po smislu: Novinarji so poročali, da Depp pretepa svojo ženo.

Bo Trump vodil ZDA še en mandat?

Bo Trump ZDA vodil še en mandat?

Besedilo je sicer vzeto iz pasice pod sliko v televizijskem Dnevniku. Predpostavljamo, da po 4 letih mandata gledalci Dnevnika vedo, da je Trump predsednik ZDA, torej gre za izhodišče. Kljub temu se je večina odločila za prvi primer zaradi zveze voditi koga ali kaj.

Javnomenjske ankete dajejo prednost Bidnu.

Javnomenjske ankete prednost dajejo Bidnu.

Večina se je odločila za prvi primer zaradi zveze dati koga ali kaj.

Podrobno bomo spremljali ameriške volitve tudi na naši televiziji.

Podrobno bomo ameriške volitve spremljali tudi na naši televiziji.

Tu bi bil dejanski poudarek lahko na »podrobno« (kako bomo spremljali): Tudi na naši televiziji bomo ameriške volitve še podrobno spremljali. Za gledalce je namreč podatek o televizijskem programu izhodišče. V govornem besedilu je bil poudarjen tudi. Je pa očitno, da je prislov v zvezi z glagolom in je med njima treba najti pomensko povezavo npr. (podrobno spremljati – kmalu obvestiti). Druga različica kaže večji poudarek na glagolu (bomo volitve spremljali ali le poročali o rezultatu).

Sledečih primerov nismo obravnavali, ker smo se lotili vprašanja prisojevanja.

Slovenski predsednik vlade Janez Janša je včeraj dvignil precej prahu, ko je podprl Donalda Trumpa na Twitterju še pred preštetimi glasovi ključnih zveznih držav.

Slovenski predsednik vlade Janez Janša je včeraj dvignil precej prahu, ko je na Twitterju Donalda Trumpa podprl še pred preštetimi glasovi ključnih zveznih držav.

hindujcev in budistov. Za hindujce je Muktinath eden najpomembnejših romarskih krajev, tempelj pa je posvečen bogu Višnuju. Vsak hindujec ga poskuša obiskati vsaj enkrat v življenju. Karavane z Mustanga so več stoletij premagovale več kot 2000 metrov višinske razlike med planoto in niže ležečim tržnim mestom Pókharo. Trgovci s planote so tu prodajali predvsem sol. Danes ta trgovska pot bolj ali manj sameva. Pókharo leži ob vznožju masiva Anapúrna in jezeru Phéua. Kot eno redkih jezer v državi je priljubljen izletniški cilj Nepalcev. Drugo največje mesto v Nepalju je tudi budistično središče. Če se omemba Pokhara (2. največje mesto v Nepalju) v zadnji povedi nanaša na Muktinath, je poudarjen členek *tudi*, če na jezero kot turistični cilj, kar je verjetneje, pa zveza *budistično središče*.

Zdaj pa na Dunaj po ponedeljkovem terorističnem napadu. Avstrijski notranji minister je priznal, da so jih slovaške oblasti poleti opozorile, da je želel napadalec kupiti strelivo, a mu to ni uspelo.

Avstrijski notranji minister je priznal, da so jih slovaške oblasti poleti opozorile, da je napadalec želel kupiti strelivo, a mu to ni uspelo.

Blizu Kolomba je nasedlo 120 kitov. Prostovoljcem je pri reševanju pomagala tudi vojska.
Podnaslov: Na Šrilanki združili moči prostovoljci in vojska./ Na Šrilanki moči združili prostovoljci in vojska.

Eden največjih spletnih trgovcev na svetu je predstavil letošnji božični oglas, ki ponuja odgovor, zakaj so bile nekatere ulice v Ljubljani pred nekaj tedni zaprte.

Eden največjih spletnih trgovcev na svetu je predstavil letošnji božični oglas, ki ponuja odgovor, zakaj so bile pred nekaj tedni nekatere ulice v Ljubljani zaprte.

Vrhovno sodišče je ugodilo reviziji sodbe v primeru odškodnine, ki jo zaradi sojenja v zadevi Patria od države zahteva stranka SDS. Višje sodišče v Mariboru bo tako moralo/moralo tako še enkrat odločiti o pritožbi SDS-a.

V uvodu omenjena stroga členitev po aktualnosti z novo informacijo na koncu velja le za pisna besedila. V govorjenem besedilu s stavčnimi poudarki in premori lahko nakažemo jedro kljub drugačnemu besednemu redu. Če bo besedilo brano, mora lektor poznati bralca in njegov način razmišljanja, saj voditelja spremenjen besedni red lahko zmede in bo poved poudaril napak, zvenela pa bo preveč papirnato. Lektor naj se zato dobro pozanima o pomenskih odtenkih, upošteva širše sobesedilo in sotvarje ter bralca, preden poseže v besedni red. O tem tudi Toporišič (SS, 2004: 664). Pojavil se je tudi podatek, da naj bi bil občutek za besedni red drugačen v zahodni in vzhodni Sloveniji, knjižni jezik pa naj bi zato dopuščal oba. Razlika je lahko posledica medjezikovnih interferenc, prim. Jasna Černjak: Interference v besednem redu pri zamejskih Slovencih na Avstrijskem Koroškem (mentorica Mojca Smolej; <https://repozitorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=107918&lang=slv>). Najnovejši prispevek Mojce Smolej o prostem besednem redu v publicističnih besedilih: https://centerslo.si/wp-content/uploads/2020/11/Obdobja-39_Smolej.pdf

Dodajamo povzetek razmišljanja Darje Tasič.

Bo Trump vodil ZDA še en mandat? / Bo Trump ZDA vodil še en mandat? // Bo Trump še en mandat vodil ZDA?

To stavčno zgradbo lahko razumemo kot POV + OS + POV + PRED + PRED / POV + OS + POV + PRED + P. D. Č. // POV + OS + P.D.Č. + POV + PRED

Pogovarjali smo se glede povedka in predmeta (vodil ZDA/ZDA vodil), nismo pa upoštevali prislovnega določila. Zato bi lahko vzeli za izhodišče zvezo »voditi ZDA«, kar je zanesljivo nevtrarno, medtem ko je »ZDA voditi« zaznamovano, s poudarjenim glagolom, za kar moramo imeti razlog v sobesedilu (Trump je vodil ZDA oz. tudi, odvisno od sobesedila, ZDA vodil (ne pa predstavljal, opisoval ...), kar je zelo nenavadno/nepredvidljivo).

Dve možnosti rešitve pa imamo pri dodatku »še en mandat«, kar je (lahko) prislovno določilo. Po tem se namreč prej vprašamo KDAJ ali KOLIKO ČASA kot pa KOGA ali KAJ. In če je to p. d. č. in če mora biti prislovno določilo čim bližje povedka, imamo še tretjo možnost: Bo Trump še en mandat/še naprej vodil ZDA? Tu pa možnost »ZDA vodil« odpade (Bo Trump še en mandat ZDA vodil), razen v posebnih primerih, kot npr.: Bo Trump (če zmaga) še en mandat ZDA vodil kot doslej? – a bodite pozorni, kako netekoče je to! Kot pripravo za logično branje bi si lahko tu pomagali takole: Bo Trump – če zmaga – še en mandat – ZDA vodil kot doslej?

Že pri tem preprostem zgledu vidimo, da zadeva sploh ni preprosta/enostavna/enoznačna in da ni mogoče postaviti pravila, da je pravilno (samo/če sploh) zaporedje osebek + predmet +

povedek/osebek + povedek + predmet ali iz drugih zgljedov predmet + osebek + povedek/predmet + povedek + osebek.

Iz 2. jutranje kronike (dobro preišljen) zgled iz poročanja novinarke iz Bruslja:

... ko si zavlačevanja ne more privoščiti nobena država.

Tu imamo predmet + povedek + osebek in tri težišča (poudarke) – začne se z zavlačevanjem (ker je to tema/omenjeno že prej), v nadaljevanju pa novinarka poudari tako povedek kot osebek (to doseže s členitvijo s premori), odločila pa se je za to, da bo pri tem osebek, ker je postavljen na konec, bolj poudarjen. Lahko pa bi se odločila tudi za predmet + osebek + povedek: ... ko si zavlačevanja nobena država ne more privoščiti. Nobeno ni bolj prav ali bolj narobe, je pa druga možnost manj tekoča, bolj nasekana, saj moramo poudarke ločevati s premori!

Še en preprost zgled s prislovnimi določili: Koncert bo jutri ob 19. uri v Narodnem domu v Mariboru // Koncert bo v Narodnem domu v Mariboru jutri ob 19. uri.

Bi kdo rekel, da je (bolj) pravilna (samo) ena rešitev? Stvar je v tem, kaj hočemo poudariti – tisto, kar je povedano na koncu, se zdi, da ostane bolj v spominu.

Če pogledam na vse skupaj bolj od daleč, se mi zdi, da je treba pri tem upoštevati slovenski glagolski način, torej da(ja)ti prednost glagolu (voditi ZDA : ZDA voditi; dajati prednost : prednost dajati; govoriti resnico : resnico govoriti, postavljati pravila : pravila postavljati ...), razen če drugačno stavo narekuje sobesedilo.

Darja Tasič v zvezi z besednim redom še opozarja: pisci ločujejo prislovna določila od povedka (bodite malo pozorni na začetke povedi!), postavljajo povedek preveč pri koncu povedi, ne upoštevajo povedanega pred tem, ne zavedajo se, da bralci ne poznajo njihovega načina poudarjanja; ves čas pa je treba upoštevati besedilo kot celoto oz. več kot neposredno besedilno okolico.

2. Vprašanje ujemanja povedka z osebkom (prisojevanje), kadar se prilastek po spolu razlikuje od jedra osebka

Tožeča stranka Boris Novak je vložil ali vložila tožbo.

Stranka je t. i. samostalnik splošnega spola (common gender noun: leksem ne pozna spolske dvojnice tipa delavec – delavka, izraža pa oba naravna spola). Primer v slovenščini: *klepetulja, boječka, lenoba, priča, vodja*; tudi *prosil reva dni je stare* (Prešeren). Naravni spol v takih primerih navadno prevlada,⁶ sploh če je dodatno izražen v prilastku.⁷ Takšna raba je značilna zlasti za publicistična oz. praktičnosporazumevalnih besedila (Rockovska legenda Jimi Hendrix se je rodil v Seattlu; Znanstveni veleum Micka Kovač je odkrila novo zdravilo) in se kaže tudi v upoštevanju sicer neizraženega števila (Marjetka in Raay = Maraaya sta zapela zanimivo balado). Opozorimo še na primer Na Kredarici je zapadlo dva metra snega = precej snega (namesto Na Kredarici sta zapadla dva metra snega, kar deluje poudarjalno).

Darja Tasič je prispevala spodnje zglede.

Največji up slovenskega ženskega juda(,) Tina Trstenjak(,) se bo z velikega tekmovanja prvič vrnil(a) brez odličja.

⁶ Ok. leta 1900 so jezikoslovci različno gledali na ujemanje tovrstnih osebkov s povedkom (navajali so primere t. i. hibridnih samostalnikov, hybrid nouns, kot so sluga, starešina, vojskovodja, ki označujejo le en naravni spol). Janežič je v svoji slovnici (izdaja 1911) zagovarjal ravnanje po slovničnem spolu, Levec v pravopisu 1895 po naravnem, ker da tako govori ljudstvo, Breznik v svoji slovnici 1921 dopušča oboje.

⁷ Jedro je tu zagotovo tožeča stranka, vendar bi prevlado naravnega spola lahko razumeli v smislu podredno izraženega pomenskega jedra v nekaterih primerih, npr. vreča krompirja.

Tina Trstenjak, največji up slovenskega ženskega juda, se bo z velikega tekmovanja prvič vrnila brez odličja.

(Največji up slovenskega ženskega juda je Tina Trstenjak, a tokrat se bo z velikega tekmovanja vrnila brez odličja, kar se dogaja prvič.)

1. Največja pesniška avtoriteta pri nas France Prešeren je izdal svoje Poezije že davnega leta 1849.
2. Največja pesniška avtoriteta pri nas, France Prešeren, je izdal svoje Poezije že davnega leta 1849.

Pri 1. primeru se sprašuje, ali bi bil France Prešeren lahko jedro, zveza pred imenom pa prilastek (potem bi bila oblika glagola logična), pri drugem pa, ali pristavek lahko obravnavamo kot vzporedno jedro, glagol pa se ravna po najbližjem jedru. Mogoče pa bi bilo, da je avtoriteta samostalni splošnega spola (največja avtoriteta France je bil/največja avtoriteta Micka je bila). Glede jedra je zanimiv tudi zgled s povedkovim prilastkom: največja avtoriteta je bil France Prešeren – France Prešeren je bil največja avtoriteta.

Zanimiv je obrnjen primer s prilastkovim odvisnikom, saj ga lahko obravnavamo po bližini ali pa po izhodišču: "Samo dan me loči od Christchurcha, glavnega mesta južnega otoka, ki ga je leta 2010 prizadel potres in si še do zdaj ni povsem opomoglo." (Vir: Tomaž Humar: Svet ni meja. Zagorica nad Kamnikom: Humar - Third Eye, 2016, str. 109.)

V pravnih tekstih, zlasti če bi bil prilastek naveden med vejicama, v oklepaju ali na ravni črti (formular, v katerega se posameznik vpiše), pa je ujemanje s slovničnim spolom verjetnejše. Zagovarja ga tudi dr. Mateja Jemec Tomazin – povedek naj sledi jedru, ne glede na naravni spol.

Publicistično: Tožeča stranka Boris Novak je vložil tožbo.
Pravniško: Tožeča stranka, Boris Novak, je vložila tožbo.

Darja Tasič pa je od neke pravnice pridobila podatek o več mogočih rešitvah. Besedila se sicer pogosto kot formularji nastavijo že prej in se zato spol navezuje na slovnično jedro, ne pa na dejansko osebo. Taka praksa tudi olajša avtomatsko računalniško obdelavo in anonimizacijo besedil. Kadar je vsebina javnega značaja, pa so mogoče tudi rešitve: Boris Novak (v nadaljevanju tožeča stranka), Boris Novak kot tožeča stranka, tožnik Boris Novak (ali tožeča stranka družba XY).

3. Kako prebrati latinsko ime rodu Shorea, če je poimenovan po Angležu s priimkom Shore [šor]?

Dilema je bila, ali je -ea splošno latinsko obrazilo, neodvisno od izgovora priimka (Shor/e/ + ea; v poševnicah nemi e). Veliki splošni leksikon ta rod dreves sloveni kot šoreja. Naglas bi po latinskih pravilih bil šóreja.

4. Peter Holozan omeni, da zbira najpogostejše zatipke pri osebnih lastnih imenih, npr. Gustav Eiffel, Dieter Zetche, Gordon Ramsey, Anders Tagnell, Christine Lagard, Manuel Macron, Mark Zuckerberg, Grega Mičinski, Hashim Thaci, Joe Bidno, Boris Johnsons.